
ПРОГЛАД

Издание на Филологическия факултет
при Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“

кн. 2, 2011 (год. XX), ISSN 0861–7902

Кирил КАБАКЧИЕВ

ТРАКТАТЪТ НА КОНСТАНТИН КОСТЕНЕЧКИ КАТО РАЗОБЛИЧЕНИЕ

В статъе разсматривается вопрос о трактате Константина Костенечкого как обличении. Разумеется, этот вопрос уже исследовался медиевистами, которые так и не сошлись во мнении, в чем состоит скверна, которая обличается, и в каких книгах ее можно найти. Рассматривая употребление некоторых слов, которые можно определить как ключевые, автор приходит к выводу, что скверна состоит в искажении смысла “божественных писаний”.

С определяне на тематичния ключ на Сказанието Х. Голдблат представя основните моменти, които би следвало да се имат предвид при интерпретиране на съчинението. Един такъв момент е да бъде разобличена ортографичната и библейска развратеност [Голдблат 1987: 170]. Съвсем естествено се явява важният за медиевистите въпрос: в какво се е изразявала библейската развратеност и къде се намира тя, т.е. дали става дума за цялата Библия или за отделни нейни части. На изследователя не може да не направи впечатление различието в схващанията за развратените книги. Веднъж се посочва интерпретаторската традиция [Голдблат 1987а:31], според която Евтимий Търновски е ревизирал литургичните книги, а това означава, че Костенечки има предвид тях, тъй като призовава да се следват търновци. Друг път, когато се говори за покварената славянска книга, Х. Голдблат смята, че под това название следва да се разбира Библията, литургичните книги и съчиненията на

църковните отци [Голдблат 1987а:227]. Р. Станков приема, че трактатът е разобличение на лошите книжовници, изопачили православието [Станков 1999:51], т.е. ревизираните книги би следвало да обхващат както Библията, така и литургичните текстове и съчиненията на църковните отци. В същото време се утвърждава, че Евтимий Търновски се е занимавал според Костенечки с богослужбени книги [Станков 1999:38,39,65]. Така неяснотата за разобличаваните книги остава.

Задачата, която предстои да се направи, е да се изследва съчинението като разобличителен трактат. Разбира се, това тук е невъзможно поради обема, с който се разполага, и затова анализът ще се ограничи с проследяване на трактата в онези му части, където ключови думи са **овличати**, **овличити**, **овличити**. Целта е да бъдат разкрити както обектът на разобличаване – съответните книги, така и средствата, с които ще се осъществи според средновековния книжовник премахването на покварата. Значимостта на тези сведения се определя от факта, че те са основа за очертаване на книжовните занимания на Патриарх Евтимий според Константин Костенечки, тъй като изрично е споменато, че покварените в Сърбия книги са били поправени по-рано от Патриарха.

Първото място, където Костенечки говори, че ще разобличава, е обозрението на първа глава, което гласи: **О съврани вѣтвнѣи^х писанѣи ѿ растлѣна мнѡга тако растлѣнна сѹща нши^и пишуѹще раслабленѣнѣи и помловани моего дръзновленѣи ѡ овличени аще ли же ни то соудѡ^ѡ таковѣи^х мѣжи трѣновскѣи^х странѣ – 96¹**. От обозрението научаваме какво ще се разобличава (“разтлянието”), как се получава “разтлянието” (при преписване), къде се намира покварата (в божествените писания) и кой може да бъде съдник за това изобличение (мъжете от търновските страни). Както се вижда, от обозрението не е ясно в какво се състои “разтлянието”, нито къде точно се намира, тъй като с названието божествени писания е възможно да се означава както цялото Св. Писание, така и отделни книги. Поради това не се разбира съответно и в какви писания са специалисти споменатите търновски мъже, които биха могли да бъдат съдници за правилността на изобличението.

В самата първа глава се явява известна конкретизация за книгите, които би следвало да се поправят и запазят от покварата. Конкретизацията е в стила на средновековната словесност посредством алюзия. Става въпрос за уподобяването на деспота Стефан Лазаревич с Ездра. В исагогиката Ездра се смята за възстановител на Закона след вавилонския плен. И ако Ездра е събрал книгите на Закона и това се приема за нещо

голямо, то за още по-голямо би се смятало делото на деспота, тъй като не само *книгите на закона* ще бъдат събрани в едно, което е обяснимо (Петокнижието винаги се е смятало за едно съчинение), но и ще бъдат събрани и изтъкнати ония моменти от първите пет библейски книги, които творят благодатта.

Костенечки моли при своето изобличение да бъде съден не от сръбски невежи духовници, а от търновските книжовници или пък тези от Света гора. Знаещите съдници не трябва да бъдат и завистници. Съобщава се, че има противници спрямо обновяването на божествените писания, които смятат, че всичко в тях си е според своя свят ред и божествените писания се намират в онова състояние, както са го оставили първите преводачи на славянски език – “онези дивни мъже”. Подчертава се, че оценяващите работата на книжовника Костенечки би следвало да знаят не само гръцките букви, а и *езика на божествените писания*, заради чието утвърждаване Костенечки е готов дори на смърт. Следователно в езика на божествените писания има нещо специфично, тъй като не се казва да се знае гръцкият език изобщо².

Още от първа глава може да се направи изводът, че божествените писания, които ще бъдат разобличавани поради покварата си, са Моисеевите книги. Това произтича от следните обстоятелства: уподобяването на деспота с Ездра; самите книги са наречени “законни” (**законнаа**); присъщо им е да са събрани в едно; творят “благодатните” (**законѹ творѹда блѹтнаа**); отличават се със специфичен език. И тъй като в обзрението се призовават учените мъже от търновските краища да бъдат съдници за изобличението, то логически следва, че наследниците на Патриарх Евтимий са се занимавали именно с Моисеевите книги и са ги познавали отлично.

Във втора глава, когато говори за стореното от Евтимий Търновски, книжовникът осъзнава, че на него не ще му бъде позволено да предприеме нов превод и да положи основата на учението, както е направил великият в писмената търновски просветител. Поради това той с разобличение ще покаже пагубата на писмената (**съ ѡблѹенїѣ изѹавимь погыбѣль писмень** – 104), за да предизвика поправянето на божествените писания. Авторът на трактата подчертава, че такава пагуба е имало и има в *елинския език*, т.е. езикът на божествените писания е елинският, а в гръцките писания няма пагуба поради Еротиматата на Мануил Мосхопул, която ще бъде образец за неговото изобличение. Очевидно е, че тук е налице едно разграничение в семантичен план на прилагателните

“елински” и “гръцки”. Елинският език е езикът на различните редакции на Петокнижието, а гръцките писания са техните преписи от византийската епоха [Кабакчиев 2006:378–386]. Независимо че говори за писмена, то пагубата в елинския език се илюстрира със седемте превода на Моисеевите книги, т.е. различните преводи свидетелстват именно за поквара на езика, а не на буквите. След Еротиматата вече няма необходимост от нови преводи и чрез нея са се запазили отделните редакции на Петокнижието. Авторът на разобличението смята, че задължение на деспота е да се очистят от заблудите божествените писания и в Сърбия. Отправя се молба желаещите да се учат на писмо да не бъдат подигравани от невежите и се иска свобода при разобличаване на хулите (**и намъ самѣ оуста своодоу да оулоуѣтъ тѣюу хоулоу ѡблиуити** – 106). Това е дългът на Костенечки към *Господните неща* и той трябва да го изпълни, за да не бъде съден наред с лукавия раб, скрил таланта. Явяват се два въпроса: В какво се състоят хулите?; Кой са Господните неща, към които Костенечки е в дълг?

В трета глава се изтъква необходимостта познавачите на божествените писания да разобличават тяхната поквара, макар и отчасти (**пауѣ же и на вѣдѣѣщій и не ѡблиуающій аще и ѡ ѹти** – 108). Кой са божествените писания? Отговорът на въпроса в главата е следният – божествените писания са онези, в които евреите са се оказали немарливи, те са книгата, в която на Моисей е казано, че “Нито една кост не ще се съкруши от него”. От тълкуването на отговора е ясно, че божествените писания представляват Моисеевите книги [Кабакчиев 2004:38–39].

В обозрението на дванадесета глава Костенечки отбелязва и **яко сію книгѣу не типіи оуставляю яко влѣ имы нь яко ревнотію облиуаю погвѣлнїе** – 96 “не съставям типик, като човек, който има власт, ами ревностно разобличавам пагубата” (9)³. В текста на главата се изтъква, че с книгата си не прави типик, а се е постарал да изобличи злото, но може и сам да състави типик, както го е почнал (**яко не типикъ оуставляѣ сїю книгою нь злобоу потьщахомсе ѡблиуити** – 131). Авторът не казва каква е разликата между изобличаването на злото и съставянето на типик. Освен това той заявява, че за дасията не се е постарал, понеже добрите сръбски книжовници също не се стараят да постигнат докрай тънкостите. Очевидно не се е постарал да обясни докрай ролята на дасията, а не че самият той допуска грешки при писането ѝ. Същото можело да се каже и за антистихата, но ако дойде заповед, Костенечки ще състави типик от Еротиматата или от една от търновските (цели) непоковарени книги

[Кабакчиев 2008:42–56]. Доколкото може да се разбере от първа и втора глава, търновци са изцелили първите пет библейски книги, а това предполага, че именно от такава книга, т.е. Петокнижието като кодекс, ще се състави типик, който явно ще бъде предназначен за спазване на правила при преписване на Моисеевите книги.

Тук Костенечки разобличава причината за голямото осмърдяване на божествените писания (**и се азъ облиуаю великомъ въсмръдѣнію винъ – 131**). Тя се състои в няколко елемента, свързани с употребата на букви и ударения, но съотнесени с божествените писания, а не изобщо като правописни правила. От изключително значение е съобщеното, че в Търново, Византия и Атон недостатъчно подготвените книжовници не се допусkali до божествените писания⁴.

Петнайста глава е за тоноса. Костенечки казва, че му е било заповядано да разобличи покварата, а не да се простира надълго и широко, т.е., ако и да може да се говори много, то не му е заповядано (**ѿ облиуени бо тѣиу въпрошь повелѣн бѣ како растлѣніе облиуити – 138**).

Изброява ударенията – оксия, вариа, периспомени и пр. Знаците за ругателните и похвалните думи. За оксията и вариата казва, че ще покаже всичко в трийсет и първа глава.

В седемнайста глава, която е за различните знаци, Костенечки обосновава своята дейност, като търси аналогия със защитниците на иконопочитането. Те също са изобразявали божествените образи без позволение от висшите духовници, а са се ръководели от кърпата на цар Авгар. Защитниците на иконопочитането не са се уплашили от иконоборците и нито са слушали царските заповеди, нито пък са се допитвали до архиереите. Важно значение придобива съобщеното, че ще се изобличава не погубването и обезчестяването на божествения образ, а на *божествените повели* (**съ въсацѣ дръзновеіемъ писаніемъ облиуи погвѣленіе не бѣтвнаго образа и ѿбесутіе нь бѣтвнѣи повеланіи – 142**). Преди това в десета глава същият въпрос е бил вече поставен (**и се ли ѣ рденіе наше еже и оставшаа погвѣити и растлѣити не тѣкмо писаніа нь и повеланіа бѣтвнаа – 122**). Дори свещениците са нерадиви към божествените повели и ги покваряват. А къде се намират божествените повели, в кои книги са записани те? Отговорът е един – в Петокнижието.

За защитника на Православието погубването на божествените повели е по-страшно дори и от иконоборството. Поради непознаване и неподчинение на преданието обезчестяващите божествените повели пречат да се разпространи правото учение, което е било преведено още

преди идването на Христос, при Птолемей, за което Костенечки е казал във втора глава. Във втора глава се говори за превод от еврейски на елински език на Петокнижието при египетския монарх⁵. Правото учение е било фиксирано върху два камъка и чедата и родът на Сит са го спазвали. Имено оттук се е сеело божественото семе. Независимо, че се говори за изобретени букви върху двата камъка, то е ясно, че не става дума за някакво учение по правопис, а за *спазване буквата на закона*, което е условие за сеене на божественото семе. Пренебрегването на Закона и неговото неправилно научаване е предпоставка за погубване на отделните му части, което пък води до унищожение и поругание.

Подчертава се необходимостта да се положи правилна основа и още в самото начало всеки да се учи правилно. Очевидно в тази глава се свързва началото на обучението по писане с началото на правото учение, с началото на християнската вяра, с началото на Библията – Петокнижието и неговата сърцевина, която е Законът, *божествените повели*.

Двайсет и шеста глава започва с обяснението как ще се отсече от корен злото учение и то ще изсъхне. Авторът говори за необходимостта да се изобличава неверието у някои хора за Божиите неща. Причината за неверието средновековният книжовник вижда в разрушаването на Божиите заповеди (**КАКО БО НЕ НЕВЪРІЕ Ё Е҃А НА БА ТОЛИКЫ ХО҃УЛЫ ВЪНОСЕТСЕ И ПОВЕЛ҃НИИ ЕГО РАЗДРО҃ШЕНІЕ** – 156). Противниците на Костенечки не само че не разбират божествените книги, но и пречат на онзи, който ги тълкува. Следователно в божествените книги се намират Божиите заповеди и за разбиране смисъла на книгите е необходимо тълкуване. Този момент също си кореспондира с втора глава, в която се споменават тълкувателите на словото за божественото учение на страха⁶. Костенечки препоръчва поправката да се направи в главния град, както са сторили и търновци. Споменава се за един чужденец, който би могъл да свърши работата с ученето и писането. Но той е хулен. Книжовникът говори за противници, които “жилят” и “пречат” както Именей и Филит. Последните две личности са противници на апостол Павел и са отричали възкресението. От тази алюзия не може да се разбере какво точно се има предвид, тъй като едва ли става въпрос за отрицатели на възкресението или ако са били такива, те са отричали възкресението според Стария завет. По този повод самият Христос казва: “А за мъртвите, че ще възкръснат, не сте ли чели в книгата на Моисея, как Бог му каза при къпината: “Аз съм Бог Авраамов, и Бог Исааков, и Бог Иаковов”? Но Той не

е Бог на мъртви, а Бог на живи” (Марк. 12:26–27). По-нататък се разказва за неуспешен опит на сръбския митрополит кир Исидор да бъде изкоренено *кръвоядството*, което навява на мисълта за отношение на сръбския клир към Петокнижието. Сръбските свещеници не само не се борят срещу кръвоядството, но и самите те го практикуват. Книжовникът отново говори за споменатия човек, който може да въведе ред. Явно тук не става въпрос за ред в писанията, а за изпълнение на техните постановки. Може би се визира търновец, който да бъде поставен във висшия клир, за да се премахнат заблудите. Наред с кръвоядството и разбиването на църковната врата се споменава за пророкуване. Освен това сред християните се е говорело, че Богородица е коленичила пред дявола, за да измоли спасението на децата от мор. Свещениците не изпълняват своите задължения и не съобщават на архиеерея за прегрешенията на стадото Христово. Те дори приемат в дома си вещици и ги гледат, като че ли са апостоли. Христовите служители са лицемери и се отдават на кръвоядство, разбиват църковната врата на Великден, допускат да се пророкува, когато деспота и архиеерея ги няма. Съобщава се за съществуването на тези “ереси” в името на благочинието. Константин Костенечки заявява, че в своята страна е изобличавал врага и е изисквал наказание според *Божия закон*, т.е. да се спазва Моисеевият закон, който осъжда такива деяния (**И ВЪ СВОИ ЗЕМЛИ АЩЕ И ПО СРЪЪ ЪСМАЛИТЬ Ё ВРАГА ОБЛИУИТИ ПЪ ЖЕ ТАМО НЕ ТЪЮЮ ОБЛИУИТИ ХОТЪ НЪ И ІАЖЕ ВЪ ЗАКОНЪ БЖТЕНЪМЪ О КАЗНИ. ДА ЕЃА ТАМО ВЪЗМОЖНО ПОСРЪЪ ВЛЪ КОЛМИ ПЪ ЗДЕ О ОБЛИУЕНИ** – 159). Изобличава се лъжепророчеството. В Петокнижието четем: “Врачка да се не оставя жива” (Иzx. 22:18).

За необходимостта от спазването на закона, респективно за изясняване съдържанието на покварените книги, би могло да се съди от позицията на опонент на Костенечки. При своята аргументация той се опира на апостол Павел. С разсъжденията си обаче в действителност опонентът се противи и на Павел, който всъщност е защитник на юдейския закон (срв. Рим. 2:23; 3:31; 6:15; 7:7,12 и др.), и на *Господните повели*.

В двайсет и седма глава с обозрение “За тези, които не понасят разобличаването” се продължава с противника на *божествените неща*. Той хули истината, понеже има върху очите си еврейското покривало и ако да е християнин и чете съборното послание на Павел, Варнава и Силуан до езичниците, не иска да види, че апостолите призовават те да се пазят от идолски жертви, кръв, удавнина и блудство (Деян. 15:29).

Поради това на събора призовава всички да ядат кръв. По този начин претендиращият да бъде истински християнин отрича закона и умишлено не забелязва, че апостолите са се опирали на него. В такъв случай едно от божествените неща е забраната да се яде кръв. Костенечки е на мнение, че в смутно време такъв човек ще покаже повече злини срещу Господа. Подобни хора не бива да се дразнят, защото, като се развилнеят, ще се превърнат в най-върли гонители на християнството като Юлиан Апостат. Защитникът на Православието предупреждава, че и най-малката поквара може да доведе до смутове в църквата. За пример посочва как е бил подмамен цар Констанций с незначителна промяна в Символа на вярата (единосъщен на Отеца да се замени с единороден), което го е довело до арианството и той е обявен за еретик. Опонентът на Костенечки, противникът на истината богохулства дори повече от Констанций не само в Символа на вярата, а и във всички богословски разсъждения. Като основание за отричане труда на Костенечки “противникът на божествените неща” вижда в забраната нито едно писание да не се започва по своя воля. Богословът Костенечки би спазил това изискване, ако дори само една десета част от писанията на църковните отци са преписани с внимание, но това съвсем не е така. Всичко е изопачено чрез объркването на буквите и чрез други грешки. Последователят на Търновската книжовна школа смята, че покварата следва да бъде изобличена писмено. **НѢ ПОНѢ ОУКЛОНИСЕ ВЪ РАЗВРАЩЕНІЕЕ ПОГРЪШЕНІЕ ПИСМЕНЬ И ПРОУІЙ ІХЖЕ ГЛѢ ПОТРЕБА Ё ОБЛИУЕНІЕ ПИСАННО** – 161. И тъй като налице са много изопачавания, то той не бива да бъде хулен, ако нещо не достига. Неговото старание е да бъдат събрани накратко много неща.

Двайсет и осма глава е посветена на църковните събори. Чрез тях открито и авторитено се разобличава покварата – **МЫ Ѡ РАСТЛѢНИ ТРЕПЕТО ОБЛИУЕНІА КАСАЕМСЕ** – 162 .

Двайсет и девета глава започва с това как някои се придържат към ересите поради незнание. Според Костенечки всичко, което противоречи на църковните отци, е ерес. Ще обърнем внимание на това, че само преди една глава той е заявил отсъствието на ерес. Изброяват се нещата, които днес вредят на християнската вяра за православна служба на Бога. На първо място се поставя *яденето на кръв*, срещу което вече се е обявявал в двайсет и шеста и в двайсет и седма глава. За да не се разпространява тази “ерес”, трябва да има страх от Бога, но и само той не е достатъчен, а би следвало да има и *знание за същността на ересите*. Съобщава за такива християни, които постят в сряда и петък, но

ядат кръв – така изтискват мушицата, но изядат бивола. Костенечки утвърждава, че е по-добре да ядеш нечисти животни, отколкото кръвта на чистите. Човек се поддава на съблазните, когато не слуша Бог. Адам е изгонен от рая заради непослушанието си. Тези, които ядат кръв, не слушат думите, излезли от самите Божии уста към Ной (Бит. 9:4). Божията заповед да не се яде кръв е проповядвана от пророците. И ако се възрази, че тази заповед е отпреди пришествието Господне, какъвто аргумент очевидно са изтъквали ядящите кръв, то се подчертава, че и апостолите са я написали в съборните си послания и са определяли кръвоядството като неверство. Наред с идолопоклонството апостолите са отхвърлили и яденето на кръв като голямо прегрешение. Ясно е, че се съобщава за такива християни, които са пренебрегвали заповедите от Стария завет и по-специално забраната да се яде кръв. Костенечки изрично посочва, че апостолите са спазвали същите закони, а ако опонентът му не вярва, то нека види правилата на църковните отци. Полемистът Костенечки се обосновава с думи, които не могат да бъдат оборени, защото са излезли първо от Божиите уста и са следвани от пророците и апостолите. А противникът му не слуша преди всичко излязлото от Божиите уста и не следва Божия закон. Нарушаването на закона с яденето на кръв се приравнява на западната ерес спрямо Св. Дух. И за двете неща причината е в непознаване или пренебрегване на постановки от Петокнижието. Споменава се за утвърждаване на вълшебства, които са били разпространени по селата, а това също се дължи на неспазване Божия закон. Изтъкнато е предимството на знаещия млад богослов, в случая Костенечки, при разобличаване на еретиците. Ето какво четем: “Защото, ако дойде еретик и бъде посрамен от мен, младежа, както казваш, повече няма да отвори уста пред друг, мислейки си: “Щом бях осъден от един юноша от тази страна, колко повече от старите?” (98–99).

Втората ерес е идолопоклонството. Тя е поставена от Костенечки на второ място, ако и да е по-голяма от кръвоядството, защото не всички ѝ вярвали и малцина са въвлечени в погибел. В това отношение божествените писания са по-категорични от апостолската проповед. Не посочва обаче каквито и да било моменти от Закона, които да са срещу идолопоклонството. За убедителност показва връзката между божествените писания, апостолската проповед и църковните отци. Споменава за християни, които спазват езически обичаи. За тях е представен канонът на светите отци към идолите. Църковните отци са се бояли да не би да се върне идолопоклонството, както е станало при Юлиан Апостат, а

Костенечки се бои да не би да пострадад от това, от което е пострадад целият запад. Очевидно намеква за filioque и че според западнаниците Свети Дух произлиза и от Сина, а не само от Отца. Ереста на католиците е пострашна. Какви основания е имал за подобно опасение, че латинската ерес може да се разпространи и да пострада Православието – не е ясно. Твърде е възможно по този начин да се цели не предпазване от реална опасност, а просто да бъде засилено вниманието към тънкостите на божествените писания, към които да се подхожда с изострен богословски поглед. Пренебрегването, неразбирането и непознаването на божествените писания може да доведе православните до ереста на западнаниците. Тя е вследствие игнориране на казаното в Петокнижието – че начало на всичко е Отец и Свети Дух произтича само от Него. Нека обърнем внимание на двайсет и четвърта глава, където се заявява, че Негов (на Свети дух) дом е пророческата книга, в която е описано сътворението на света, неговото заселване и предреченото за Христос.

Според Костенечки необходимо е поучаване, обясняване, за да се поправят погрешилите. За това обаче му се пречи. Нареща му се да не обяснява на питащите. Книжовникът е убеден, че който се бои от Бога, не ще му забрани да Го прославя, т.е. да обяснява. С други думи, неговите противници нямат страх от Бога, не следват казаното в закона и затова забраняват на богослова да разяснява тънкостите на божествените писания. Несъмнено сръбските духовници упорито са се противопоставяли на богословската дейност, свързана с Петокнижието, на младия Костенечки.

Третата ерес е разрушаването на Божиите църкви срещу Великден. Става въпрос за обичай, при който се е ритала църковната врата. Тази ерес била наистина голяма и тъй като на римокатолиците се приписват повече от шестдесет ереси, логично е да се премахнат и ересите, смущаващи православието. Всъщност за Костенечки това действие е идолослужение, за което говори аналогията със слизането на Моисей от Синай, изпадането на иудеите в идолопоклонство и мерките на еврейския предводител срещу вероотстъпниците, покланящи се на златния телец (срв. Изх. 32:1–29). По същия начин следва да се отнасят към тези, които прилагат обичая за ритане на църковната врата на Великден, т.е. те са идолопоклонници.

Четвъртата е незнанието на свещениците да се прекръстят. Интересна аналогия прави между положението на трите пръста и надписа на иконата. Каквото е надписът за иконата или за кръста, това е и пози-

цията на пръстите. Защо се осъждат индийците (**индїи**), които се кръстят с един пръст. Защото Троицата обхваща три лица. Защишава се християнският монотеизъм, триединството, като се акцентува на възплъщението на Бог, което еретиците не признават, т.е. отричат човешката природа на Христос. Защо с названието “индийци”⁷⁷ Костенечки визира монофизитите, отхвърлящи човешката природа на възплътилия се Бог – не може да се разбере. А че има предвид именно монофизитите – това се установява от подчертаване на възплъщението в противовес на еретиците.

Петата е изповядване на две божества – двама Иоановци, двама Христосовци и две кръщения при побратимяване. Кръщението е едно, защото е една Троица – единният милостив Бог. Не е необходимо побратимяване, което се определя като второ кръщение, защото всички сме по начало братя чрез кръщението. Побратимяването е по-лошо от Несторианската ерес, която смята, че в Христос са събрани двама, защото с побратимяването всичко се разсича на две. Това се прави от незнание. Обобщава, че има много подобни неща, но няма заповед да ги разгласява. Други обаче подлежат на разобличение – **Нѣ многа сѣтъ сицевѣла и повелѣнїѣ не имамъ еже сїѣ распространити проуїѣ же възвести пофѣ яко облиуенїю повинны** – 169. Подчертава, че за тях не наказвали, т.е. не са прилагали закона, което води до смут сред свещениците.

Костенечки остро порицава държане на съдове в светия жертвеник и в тях свещениците да ядат месо и други храни. Това се определя като грабеж от Божията черква. Специално за съдовете се прави паралел със съдовете от Соломоновия храм, които Навуходоносор е взел от Светая светих (Дан. 1:1–2) и ги поставил на почетно място. Оскверняването им от Валтасар (Дан. 5) е същото, каквото правят съвременните на писателя свещеници – “защото и блудници, и неверници пият и ядат в свещените съдове и се хвърлят в безчестието” – 102.

Лъжеписанията трябва да се унищожават, защото чрез тях се потъпква Божията църква. Те са гибелни за невежите и всяват смут у мъдрите. За какви лъжеписания става въпрос – не е определено. Вероятно се имат предвид онези еретически книги, за които говори в следващата глава.

Трийсета глава започва с това, че църковните отци са определили както старите и новите божествени книги, а така също и книгите, които оборват ересите, като са взели за свидетели божествените писания. Костенечки наемква, че има еретически книги, които той ще разобличи, ако

бъде заповядано – **НЪ СИЦЕВАА МНОГА СЪЛО И АЦЕ ПОВЕЛИТСЕ ТОГА ОБЛИУТИ Е** – 171. Съдържанието на въпросните книги (вероятно споменатите в предната глава лъжеписания) учело, че слънцето е от окото Господне или пък от зеницата Му. По този начин се обожествява творението, т.е. изпада се в идолопоклонство и се влиза в противоречие с книга Битие, в която Бог е единственият Творец. Вмъква думи от някакво лъжливо писание за съставяне на Евангелието – при поклонението си на Богородица в Иерусалим евангелистите ослепели и оглушели и тогава написали евангелията според това, което чували от небесата. На такова твърдение се противопоставя истинският разказ от Евангелието – Матей е написал пръв евангелието на еврейски осем години след възнесение Господне, а Йоан го е превел на гръцки. Разобличаваните книги, ако не са покварени, са достатъчни за спасението на душата. Този момент се свързва с трета глава, където се казва, щото Господните повели насочват по различен начин към добър път и всичко угодно Богу е за спасение на душата. Както оръжието се чисти и лъска, така и божествените писания следва да се чистят, защото дори и да няма ереси, дяволът разкъсва невъоръжените и ги пленява. С други думи божествените писания трябва винаги да са в исправност, а за това е необходимо добре да се познават и изучават. Намеква, че има завистници, които ден след ден се събират срещу един пришелец (доколкото се разбира, визира себе си) и го обвиняват в измама. Всъщност Костенечки е разобличил свещеник, който е ритал църковната врата на Великден **врата смѣхъ и оуниуженію поставляюща оудрае десною ногою ... ты облиуи не сътвори ти се; нь рекъ тако именѣ Іуха назорѣа се облиуи** – 172. Това действие за писателя е ерес, която разбива Божия дом. За нея той говори в предходната глава и определя действието като биене на царичката с крак през устата. Последователят на Търновската книжовна школа казва, че няма да се отметне от стореното и неговото разобличение е в името на Иисус Христос. Подчертава, че щом някой не се покорява на Божия съд, книжовникът ще се обърне към деспота, за да се приложи съдът на самодържеца и да се наказва само онзи, който е допуснал съгрешение. Говори за хора, които подвеждат деспота и злоупотребяват с властта, като насаждат страх у праведните и целят да въздигнат неправедни люде. Страхът завързва езика и не позволява да се оповестят неправдите спрямо праведните. Дали се визира някоя конкретна личност, явно противник на Костенечки, която се е стремяла към повече власт – не би могло да се разбере. Споменава за бивши неправедни управници, които биха изпитали голям

страх, ако поборникът на истината е имал половината от властта на противника, та дори и да не властва. Този пасаж е изключително мъгляв и е труден за разбиране. Кой е поборникът на истината, който преди е властвал, кои са бившите неправедни управници, кои са хората, подвели деспота, за да насаждат страх? На тези въпроси не може да се даде никакъв отговор. Едно може да се каже – Костенечки е бил свидетел на някакви интриги, в които неговото участие не е изключено. Твърде е възможно и просто едно противопоставяне на страха, който се насажда у праведните, за да мълчат срещу извършеното от неправедните, и Божия страх, към който Костенечки призовава на много места. Тук той заявява, че праведните, виждайки правия път, пак се боят от Божия съд, т.е. имат страх от Бога, защото е възможно и те да съгрешат. Праведните са били обиждани в дадения момент, но имали по-малко страх (явно човешки, а не страх от Бога), защото възлагат надеждата си на Бога. Костенечки е обвиняван в прегрешение, тъй като е успял да отлъчи няколко къщи да не ядат кръв. Очевидно за неговите опоненти не е ясно какво е прегрешение и те не следват закона, който забранява яденето на кръв. Да си припомним, че за книжовника кръвоядството е първата ерес и той е категоричен, че с упование на Бога и следване на неговите думи, изречени към Ной, т.е. още преди Моисеевия закон, кръвоядството ще се премахне и всички ще бъдат очистени.

Трийсет и първа глава. Как трябва да се учат ударенията – не според буквите, а като персийските деца да се подражава на различни звуци като “гръмотевичния глас”, “гласа на въздуха”, “гласа на птиците” и пр. Ударенията трябва да се учат, тъй като те поправят или изопачават звука, защото от тях идва богохулство и изопачавания при буквите, а варварствата били безбройни. Препоръчва как да се възпроизвежда звука при различните ударения. И отново казва, че ако деспотът поиска, той ще състави книга за тези неща според Еротиматата, тъй като неговото съчинение не е Еротимата, а разобличение – **ИБО НЕ ЕРОТИМАТЪ СЪСТАВИ СЕ НЪ ОБЛИУЕНІЕ** – 174. Сред посочените примери особено място заема един кондак, където според Костенечки е дадено единството между Отеца и Сина, и следва да се подчертава, че Отец е преди вековете и е техен творец, а родилото се отроче във Витлеем е превечният Бог. Хлябът е тялото Христово, което е от девица във Витлеем. Чрез кондака се разяснява съединяването на земното и небесното, ролята на закона като преграда между езичниците и иудеите⁸.

В трийсет и осма глава се прави изводът, че божествените писания ще се запазят по пътя на буквите. Някой може и да знае много изрази от

божествените писания, но без пътя на буквите – ще пропадне в пропаст и ще бъде лесна плячка за зверовете и крадците. Подчертава, че изобличава и това прави заради божествените писания, заради които е готов на смърт, което е афиширано още в първа глава – **Нѣ се вѣсе иже назнаменѣ не съставляниѣ книзѣ нѣ ѡблѣченїѣ и аще кто порѣтъ ѡко кто еси ты ѡблѣчен азъ прѣвыи глѣю ѡко не ѡко убо сы или кою ѡблѣ имы нѣ рѣи бѣжвныи писании на смрт прѣвѣе себѣ прѣложь се сътвори... и тако ѡблѣчї не ѡко ѡ кого досаждаемъ нѣ нравъ пѣелѣ вѣсприѣ** –196. Пак казва, че ако му бъде заповядано, той ще състави типик за буквите. Отбелязва, че има много хора, които и без типик ще намерят правия път, но се страхуват да не бъдат пребити с камъни. Тук прозира явно лошо отношение не само на сръбските книжовници, но и изобщо на вярващите в Сърбия към божествените писания. Въпросните библейски текстове не са били на необходимата почит и уважение сред сърбите, за които е било важно да се следва Новият завет, като не се вижда откъде е произлязъл той. Нека да си спомним отбелязаното в десета глава, че в Сърбия нямат афинитет към изтънчените неща.

Анализът на контекста, в който фигурират съответните ключови думи, показва, че за Константин Костенечки покварените в Сърбия книги, чиято поквара се изобличава, са първите пет от Библията. Изобличават се погубването на божествените повели, на божествените заповеди, неспазването на закона, изобличават се “ересите” като кръвоядство, идолопоклонство, лъжепророчество и пр., които се появяват вследствие неспазването на закона. За да се запазят божествените писания, трябва да се познават във всяко едно отношение – съдържание, език (еврейски, гръцки, езикът на първия славянски превод), различни преводи на елински език, отношението им към Новия завет, правопис на първия превод на славянски. Следва да се подчертае, че за Костенечки правописът е по-важен от превода. Необходимо е да се знае как се цитира от божествените книги при аргументиране срещу ересите, защото и еретиците ги привеждат за доказателство. Изучаването на божествените писания трябва да се започне в най-ранна възраст, защото те са основа на учението. Без здрава основа нищо здраво не може да се надстрои. Нещо повече, дори и да се надстрои, последвалата разруха ще бъде още по-голяма. И в това отношение най-важна е стълбата на писмената. Без запазване на божествените писания не може да се запази и православието.

Особено важно значение имат направените паралели между Стария и Новия завет. Някои са изразени пределно общо, но има и съвсем

конкретни, свързани с Петокнижието: в трета глава е предреченото за Божия агнец Христос; в двайсет и седма глава – за закона и отношението на апостолите към него.

Костенечки изрично подчертава, че не разполага с властта, че е обзет от страх и не може да положи основата, както това е направил Евтимий Търновски. Той обаче смята, че със своето разобличение на покварата в божествените писания ще даде гласък те да поемат пътя на изправлението. Книжовникът е на мнение, че единствено с Еротимата за божествените писания може да се постигне успех в запазването им от невежество и еретични отклонения. Очевидно той има желание да направи онова, което не е сторил Евтимий Търновски. Последният търновски патриарх се е задоволил само с частични изявления и положил основата на учението, а Костенечки писмено разобличава покварата в божествените писания. Разобличението не обхваща само правописни детайли, а се отнася изобщо до недостатъците в сръбските преписи на божествените писания, които са основата на православието. Това говори за засилен интерес на търновския книжовник към Моисеевите книги, какъвто интерес не е имало в Сърбия. Сръбските духовници са имали пренебрежително отношение към Петокнижието, те не са били склонни да се занимават с тайните на премъдростта, да вникват в тънкостите на божествените писания. За тях основата на православието е откъсната и не се знае откъде идва крайъгълният камък Христос. Те са се придържали към Новия завет, към догмата за възкресението на Иисус Христос и не обръщат необходимото внимание на първите пет библейски книги. Костенечки убедително извежда чрез разобличението си необходимостта от изучаването на Моисеевите книги на ниво знак, буква, дума, собствено име, фраза, от задълбочено богословско тълкуване.

БЕЛЕЖКИ

¹ Оригиналният текст е по изданието на **Ягич, И. В.** Рассуждения южно-славянской и русской старины о церковно-славянском языке (Codex slovenicus rerum grammaticarum). В. 25. München, 1968. Надредните знаци са оставени и се отбелязва страницата след текста.

² Подробно за езика на божествените писания вж. **Кабакчиев, К.** Кой език е бил добре устроен, но тежък за слушане според Константин Костенечки? (Към тълкуването на осма глава от Сказанието). – В: ТКШ. Т. 8. В. Търново, 2007, с. 231–247.

³ Преводът е по Константин Костенечки. Съчинения. Сказание за буквите. Житие на Стефан Лазаревич. Изданието е подготвено от **Тотоманова, А.-М. С.**, 1993. В скоби се отбелязва страницата.

⁴ От съответното място се прави извод за наличието на Евтимиевата реформа. Вж.: **Ягич, И. В.** Цит. съч., с. 79; **Харалампиев, Ив.** Езиково-правописната реформа на Евтимий Търновски и нейните критици. – В: ТКШ, Т. 8, с. 197. В противовес на това вж. **Кабакчиев, К.** Към методологията за утвърждаване на Евтимиевата реформа. – В: *Oratio vitae simulacrum* (Словото е отражение на живота). В. Търново, 2009, с. 284–288.

⁵ По-подробно вж. **Кабакчиев, К.** Кои книги за Константин Костенечки са били преведени от еврейски на елински език при Птолемей II Филаделф? – В: ТКШ. Т. 7. В. Търново, 2002, с. 293–303.

⁶ Словото за божественото учение на страха се оказва важен елемент за разбиране на извършеното от Евтимий Търновски. Вж. **Кабакчиев, К.** “Ново” сведение на Константин Костенечки, съобщено и от Григорий Цамблак, за книжовната дейност на Евтимий Търновски. – *Palaeobulgarica/Старобългаристика*, 1999, 1, с. 85–86.

⁷ В превода на изданието е “иудеите” – вж. Константин Костенечки. Съчинения..., с. 101. По същия начин думата се схваща и от **Goldblatt, H.** *Op. cit.*, p. 169.

⁸ За цялостната интерпретация вж. **Кабакчиев, К.** Константин Костенечки за юдаизма, езичеството и християнството (Към тълкуването на 11 глава от Сказанието). – В: *Езикът и литературата – средство за [не]разбирателство*. С., 2003, с. 268–279.

ЛИТЕРАТУРА

Голдблат 1987: Голдблатт, Х. Константин Костенечки и славянският тезис о приемствености апостольства: к вопросу о тематическом ключе в “Сказании изъявленном о писменех”. // Втори международен конгрес по българистика. Доклади. 11. Стара българска литература. Литература на българското възраждане. С.

Голдблат 1987а: Goldblatt, H. *Orthography and Orthodoxy*. Firenze.

Кабакчиев 2004: Кабакчиев, К. Медиевистични прения. Евтимиева реформа – pro et contra. В. Търново.

Кабакчиев 2006: Кабакчиев, К. Търновските книжовници за историята на старозаветния превод на елински и славянски. // Проф. д.и.н. Тотю Тотев и столицата Велики Преслав. С., с. 378–386.

Кабакчиев 2008: Кабакчиев, К. За поправката на “целите църковни книги” от търновските книжовници. – *Проглас*, 2008, 2, с.42–56.

Станков 1999: **Станков, Р.** Исихазмът, стилът “плетение словес” и езиково-правописната реформа на Патриарх Евтимий. С.